

Bart van der Leeuw: Taalvaardigheid op deltahoogte

In februari van dit jaar was ons land in rep en roer. In Limburg stonden straten en huizen onder water. Veel mensen zochten hun toevlucht naar hoger gelegen plekken, weg van het morsige Maaswater. Met man en macht sleepte men de meubels naar een verdieping hoger. En waar de bevolking het idee had het water te kunnen keren, gingen er zandzakken voor de deur.

In Gelderland liep er nog geen hectare land onder water, maar was de paniek des te groter. De dijken stonden stuk voor stuk op springen. Jan Terlouw kon zich geen mooier, spannender en levensechter plot voor zijn nieuwe jeugdroman indenken. Dagelijks mocht hij ons via de televisie uitleggen dat een doorbraak in zijn provincie voor een 'badkuip-effect' zou zorgen. Eerst zou het laagste punt van de polders vollopen en van daaruit zou de plas zich over een veel groter gebied uitbreiden. En dat in zo'n moordend tempo dat vluchten niet meer kon. Een ramp dreigde en een kwart miljoen brave burgers moesten huis en haard verlaten.

De actualiteit van februari 1995 verdringt de geschiedenis van februari 1953. Niet in de laatste plaats omdat we 24 uur per dag nauwkeurig op de hoogte worden gehouden door de media. Cijfers vliegen om onze oren. Cijfers over de waterstanden in de rivieren. Cijfers over aantallen mensen die uit de Bommelerwaard weg moeten. Cijfers over de schade die, als het water weer gezakt is, op de overheid verhaald gaat worden. Voor de direct betrokkenen is het allemaal verschrikkelijk. Voor de rest van het land is het een spannende film, compleet met een inzamelingsactie, rechtstreeks door de televisie uitgezonden. Het heeft allemaal een erg hoog Bangladesh-gehalte.

De (bijna-)ramp ontlokt natuurlijk ook een schuldvraag. En als die schuldvraag is beant-

woordt volgt de hamvraag: wat te doen om dit in de toekomst te voorkomen? De minister doet de ene toezegging na de andere. En intussen studeren deskundigen op de mogelijkheid om de dijkverzwaring nu toch echt in een versneld tempo uit te voeren. Desnoods met behulp van een noodwetje. De overheid steekt de hand in eigen boezem. Er is de afgelopen decennia teveel naar de waterdreiging uit zee gekeken en te weinig op de achterdeur gelet. Na een deltaplan voor de kustprovincies moet Nederland ook een deltaplan voor de rivieren hebben. En dat deltaplan moet binnen tien jaar gerealiseerd zijn. Jorritsma glimt van trots als ze die blijde boodschap wereldkundig maakt.

Dijkdoorbraak in het taalonderwijs

Waarom dit gemijmer over water? Dat zal ik uitleggen. Een jaar eerder, in januari 1994, luidde in Nederland ook de noodklok. Het ging toen niet over water, maar over de kwaliteit van ons onderwijs. De Commissie Evaluatie Basisonderwijs (CEB) constateerde rampspoed op onze basisscholen. De kwaliteit van het onderwijs in de Nederlandse taal was volgens de CEB bedroevend, met name bij 'spreken', 'schrijven' en 'begrijpend lezen'. Bovendien signaleerde de commissie bij meerderheid van de leerlingen een grote achterstand in de beheersing van het Nederlands.

De vakonderdelen die de CEB met name noemt, evenals de taalachterstand van nieuwe Nederlanders, zou je kunnen beschouwen als de slechte dijkvakken in ons taalonderwijs op de basisschool. Ze zijn te vergelijken met de Scheur van Hurwenen, met het Gat van Beneden-Leeuwen, met de Breuk van Ochten. Als er niet snel iets aan die zwakke plekken gedaan wordt, dan lopen de daarachter liggende polders bij hoog water onder. Als niet heel vlug het leesonderwijs opgekrakt wordt, dan zitten we binnenkort met een generatie analfabeten.

Stel je nu eens voor dat ze op het ministerie van Onderwijs op een zelfde manier werken als op het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Stel je voor dat Ritzen de noodkreten van de CEB net zo oppikt als Jorritsma de noodkreten uit het Land van Maas en Waal. Jorritsma zegt toe dat binnen twee jaar de kritieke scheuren, gaten en breuken zijn opgelapt en kondigt vervolgens een deltaplan voor de rivieren af.

Dat wil zeggen dat er, na enige studie en rekenwerk, op termijn van tien jaar een structurele oplossing komt voor de waterdreiging in het rivierengebied.

In een eerste reactie op de CEB-noodklok stelt Ritzen: onderwijzers moeten meer tijd besteden aan de harde kern van het onderwijs – taal en rekenen –, ook als dat ten koste gaat van de zogenaamde zachte vakken. Daarnaast installeert hij een deltaplancommissie voor het taalonderwijs. De minister wil het hele taalonderwijs doorgeïllustreerd hebben.

Het hele rivierengebied

De deltaplancommissie beperkt zich niet tot de apert zwakke dijkvakken in het taalonderwijs, die iedereen met het blote oog kan zien. De commissie gaat grondig te werk. Alle domeinen van het taalonderwijs worden onder de loep genomen. Het gaat om voorbereidend en aanvankelijk lezen, voortgezet lezen, schrijven, luisteren en spreken, woordenschat, spelling en taalbeschouwing. Per domein geeft de commissie een gedegen beschrijving en analyse van de huidige onderwijspraktijk. Daarbij gaat de aandacht vooral uit naar de knelpunten. Welke problemen doen zich voor en vooral: wat is het grootste probleem? En waardoor worden de problemen veroorzaakt? Tenslotte doet de deltaplancommissie voor elk domein suggesties om tot oplossingen te komen.

Laten we ter illustratie eens kijken naar het domein 'spelling'. Wat zou zo'n commissie van deskundigen daarover bij elkaar kunnen schrijven? In de praktijkbeschrijving zien we dat in groep 3 spellingonderwijs is gekoppeld aan het aanvankelijk lezen. Vanaf groep 4 gebruikt men de taalmethode of een afzonderlijke spellingleergang. Leerlingen die het Nederlands als tweede taal leren, worden hier ook mee bediend, want er is geen speciale NT2-methode voor spelling. Aan spelling wordt gemiddeld 1,5 uur per week besteed. Dat is volgens de commissie buitensporig veel. Meestal is er sprake van geïsoleerd spellingonderwijs. Er is weinig aandacht voor de toepassing van het geleerde bij het schrijven van teksten. Er is geen afstemming tussen werkwoordspelling en het grammaticaonderwijs. Meestal is er sprake van leren via inprenting en analogie-redenering.

Het grootste probleem is het ontbreken van een efficiënte spellingleergang die weinig tijd-investering vraagt, die een helder verband heeft met aanpalende domeinen als schrijven en taalbeschouwing en die bovendien rekening houdt met NT2-leerders.

Waardoor wordt dit gebrekkige spellingonderwijs veroorzaakt? De commissie wijst op de onduidelijkheid over de doelstellingen: moet iedereen altijd volstrekt foutloos schrijven of niet? Bovendien is de didactiek van spelling nog te verbeteren. Er is nog weinig sprake van strategisch regel-leren. Met name bij de werkwoordspelling pleit men voor een algoritmische aanpak die tot aantoonbaar betere resultaten leidt dan de gangbare aanpak.

De commissie gaat bij het suggereren van een oplossing uit van de doelstelling dat leerlingen vrijwel foutloos moeten kunnen spellen in hun zelf geschreven teksten. Daartoe moet een effectieve en efficiënte leerlijn worden ontwikkeld die gerealiseerd kan worden in maximaal één uur onderwijstijd per week.

Analoog aan het domein 'spelling' bespreekt de deltaplancommissie ook de andere domeinen van taalonderwijs. Zo ontstaat een compleet beeld van het hele 'rivierengebied' van het taalonderwijs op de basisschool.

Een Deltaplan Taal

In aansluiting op deze uitgebreide probleem-identificatie formuleert de commissie natuurlijk ook een plan om de taalvaardigheid van al onze leerlingen op deltahoogte te brengen. Welke actiepunten kun je in zo'n 'Deltaplan Taal' verwachten?

Op de eerste plaats voorziet het plan in een Raamwerk voor het gehele taalonderwijs. Hierin staat een doorwrochte visie op het taalonderwijs. Het bevat de belangrijkste uitgangspunten, principes en doelen van modern taalonderwijs in de basisschool. Het is het fundament voor alle andere actiepunten. (Het is een beetje vaag, maar in ieder geval wel een begin.)

Op de tweede plaats moeten er leerlijnen voor taalonderwijs worden ontwikkeld. Voor elke domein (schrijven, voortgezet lezen, etc.) een aparte leerlijn. Voor elk domein worden de belangrijkste doelen en inhouden, de belang-

rijkste leeractiviteiten en de evaluatievormen van de verschillende jaargroepen beschreven. Leerlijnen geven richting en structuur aan leeractiviteiten van de leerlingen. Leerlijnen vormen de basis voor de ontwikkeling van methoden en onderwijsleerpakketten. (Dit is al wat concreter.)

Op de derde plaats moeten er analyses gemaakt worden van veel gebruikte en recent ontwikkelde taal- en leesmethodes. Uitgangspunt van zo'n analyse zijn natuurlijk het eerder genoemde Raamwerk en de Leerlijnen. Het resultaat van deze analyses zijn profielen, waarin de sterke en zwakke punten van betreffende methode naar voren komen. (Nu wordt het echt interessant; daar heb ik als opleider iets aan.)

Op de vierde plaats moeten er – met oog op de veel te hoge uitval bij het aanvankelijk lezen – interventieprogramma's ontwikkeld worden bij de methoden voor aanvankelijk lezen. Die programma's zijn vooral gericht op het voorkomen van leesproblemen bij kinderen in groep 3. Bovendien moeten extra-leerkrachten in groep 3 worden aangesteld die met die programma's kunnen werken. Die leerkrachten dienen daartoe een gerichte training te krijgen. Het is de bedoeling dat zo'n extra leerkracht in een periode van ongeveer 25 weken dagelijks 30 minuten individueel met risico-kinderen gaat werken. (Hier wordt de commissie echt concreet en doet ze zelfs voorstellen die geld kosten!)

Voor deze (en nog andere) actiepunten trekt de commissie vooralsnog 8 jaar uit. Ietsje minder dus dan het deltapan van minister Jorritsma. Maar voorwaar een ambitieus en veelbelovend plan.

Inferieure klei

Keren we tot slot nog eens terug naar probleemidentificatie. Bij de bespreking van alle domeinen doemen steeds twee basisproblemen op. De deltaplancommissie beziet het hele rivierengebied van het taalonderwijs en constateert dat er overal, in alle dijkvakken, steeds dezelfde twee fouten gemaakt zijn. Overal wordt bij wijze van spreken dezelfde verkeerde klei gebruikt en dezelfde verkeerde dijkvoetmaat aangehouden. Het gaat om het volgende.

Voor alle domeinen geldt dat de *lerarenopleiding* (de PABO dus) de leerkrachten te weinig toerust voor het praktische werk in de klas. In de opleidingen wordt te weinig aandacht besteed aan hoe je gerichte instructie moet geven. Er is te weinig aandacht voor strategisch taalonderwijs, voor een procesgerichte aanpak van lees- en schrijfonderwijs. Er is te weinig aandacht voor het efficiënt en flexibel gebruiken van moderne taal- en leesmethodes. Deze steeds terugkerende kritiek gaat je als opleider niet in je koude kleren zitten. Maar tegelijk denk ik dat de commissie gelijk heeft. Het ontbreekt mij echter (nog) aan hulpmiddelen om toekomstige onderwijzers op die manier te bekwamen.

Voor alle domeinen geldt evenzeer dat de *gangbare taal- en leesmethodes* schromelijk tekort schieten. Ze zijn gericht op deelvaardigheden en niet op hoofdvvaardigheden en dat strookt niet met de communicatieve gerichtheid van taalonderwijs. De methodes zijn veel te produktgericht. Een planmatige, systematische en gerichte instructie in taalvaardigheden ontbreekt veelal. Van een specifieke NT2-didactiek voor lezen, schrijven, taalbeschouwing en spelling is geen sprake. De meeste methodes richten zich op een veronderstelde gemiddelde leerling en bieden onvoldoende mogelijkheden tot differentiatie. En tenslotte bieden al die methodes ook nog een overdaad aan leerstof, zonder de docent echt te helpen bij de selectie ervan. Dit laatste geldt vooral in meertalige klassen waar een gewone methode en een NT2-methode naast en door elkaar gebruikt moet worden.

Waarom worden die oude methodes dan niet vervangen door nieuwe en betere? De deltaplancommissie constateert dat de omloopsnelheid van methodes te laag is. Een eenmaal aangeschafte methode wordt om budgettaire redenen ongeveer tien jaar gebruikt. Dit belemmert de vernieuwing van het taalonderwijs. Recente vakdidactische inzichten met betrekking tot de communicatieve gerichtheid en de procesmatige aanpak van taalonderwijs dringen zodoende maar mondjesmaat door in de praktijk van de basisschool.

De deltaplancommissie heeft kritiek op de inhoud van de taalmethodes. Dat is, dunkt me, een goede zaak. Maar met een royaal gebaar schuift zij die kritiek door naar het bordje van

de scholen. Die moeten immers sneller van methode wisselen, meer geld aan methodes uitgeven dus. En wie zijn er per slot van rekening het meest bij gebaat dat de omloopsnelheid van taalmethodes omhoog gaat? Precies, de educatieve uitgeverijen. De uitgeverijen hebben in die zin een zelfde belang bij het Deltaplan Taal als Rijkswaterstaat heeft bij het deltaplan voor de grote rivieren: 'dijken is geld'. Voordat scholen hun geld aan nieuwe boeken uitgeven, moeten de uitgeverijen eerst maar eens waarmaken dat hun 'moderne' methodes beter toegesneden zijn op de eisen van deze tijd.

Maar wat zit ik me nu toch op te winden? Bestaan die deltaplancommissie voor het taalonderwijs en dat Deltaplan Taalonderwijs eigenlijk wel?

Hans Goosen

Opiniërende gesprekken in de bovenbouw

HAVO-VWO

Het voortgezet onderwijs gaat (weer eens) op de heling. Na de invoering van de Basisvorming in 1993, is het nu de beurt aan de Tweede Fase. De plannen beloven een ingrijpende onderwijsvernieuwing voor de laatste jaren van het HAVO en VWO. Zelfstandig leren, vakintegratie en communicatief onderwijs staan.

Een opvallende overeenkomst tussen de Basisvorming en de plannen voor de Tweede Fase is dat er relatief veel aandacht is voor spreek- en luisteronderwijs. Eerdere hervormingen lieten deze vaardigheden meestal links liggen. De roep om communicatief onderwijs plaatst ze echter stevig op de voorgrond. Veel docenten leken wel overtuigd van het belang; sinds enige jaren realiseren steeds meer docenten en didactici zich, dat spreken en luisteren eigenlijk niet vergeten mogen worden. Het ontbrak echter aan goed lesmateriaal en een deugdelijke didactiek. Met de hete adem van de Tweede-Fase-plannen in de nek moet daar verandering in komen. Binnen drie jaar moeten de de bovenbouwmethodes voorzien zijn van een deugdelijke spreek- en luisterlijn. Hoe die leerlijn er uit moet zien is echter nog onduidelijk.

Hans Goosen beschrijft hieronder zijn aanpak en de overwegingen die tot deze aanpak hebben geleid. Jaarlijks oefent hij spreken en luisteren in klas 4 van het HAVO en klas 5 VWO. Zonder te beweren dat hij het ei van Columbus heeft gevonden, laat hij zien hoe in ruim tien lessen het opiniërend gesprek onderwezen kan worden. De leerlingen spelen daarbij een actieve en zelfstandige rol, zowel bij de voorbereiding als bij de evaluatie van de gesprekken. Om het ook voor andere docenten mogelijk te maken deze lessen uit te voeren, besteedt Hans Goosen veel aandacht aan de organisatie in de klas.
